

<https://doi.org/10.53656/his2023-6-1-ess>

Documentary Heritage
Документално богатство

СЪЩНОСТ И ОРГАНИЗАЦИЯ НА КАРТОТЕКАТА И АРХИВА НА ДЪРЖАВНА СИГУРНОСТ (9 СЕПТЕМВРИ 1944 Г. – 1949 Г.)

Доц. д-р Русалена Пенджекова-Христева
Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“

Abstract. The study presents the problem of the essence, organisation, and functional development of the card file and archive of the State Security, in the period September 9, 1944 – 1949. The transformations of the services, departments, and sections that are directly involved in the operational report, card file, and archive are tracked. The main administrative and internal normative documents are analysed, which refer to the card file and archive of the State Security and which objectify the existing problems and trends at that time. The importance of this specific archival complex in its capacity as a carrier of retrospective documentary information and a specific source base for the researcher is derived.

Keywords: card file and archive of State Security; operational report; historical sources.

Темата за Държавна сигурност (ДС) в тоталитарната държава и нейните рефлексии очаквано фокусира общественото внимание, което я прави обект на особен интерес не само сред изследователите. Закономерно след проведената архивна реформа, съществена част, от която е свързана и със съдбата на архивите на бившите български специални служби (Kuintana 2004, pp. 72 – 74; Neikova 2010, pp. 122 – 130), се появило множество документални издания¹, свързани с темата, както и научни изследвания, мемоарна и публицистична литература².

В тази връзка логично възниква въпросът за използването на документите на ДС от различните категории потребители, в качеството им на исторически извори, които представляват характерен информационен ресурс с присъщи специфики, които не са константни, а се променят във времето като видове, структура и съдържание. Включването на такъв тип документи в научно обръщение изисква сериозно познаване на същността, структурните и функционалните особености на системата и в частност на различните категории документи на ДС, както и организацията на работата с тях. Именно това позволява

да бъде разбран относително точно необходимият контекст на изследване в рамките на целия сложен и многообразен документален и архивен комплекс, както и да бъде критично оценена степента на надеждност и обективност на посочените източници. За целта е нужно не само доброто познаване на историята на структурните звена, които организират и водят оперативния отчет на ДС, но и на нормативната база през различните периоди, регламентираща процесите от целия *жизнен цикъл* на тези документи – документосъставяне, регистрация, документооборот, архивиране и използване на оперативно равнище, унищожаване и архивиране с историческа цел.

В такъв аспект темата за същността и еволюцията на оперативния отчет на ДС, както и на структурните звена – картотеката и архива, които са в неговата основа, е слабо проучена. Отделни документи, които се отнасят за оперативния отчет и за *отдел III-ДС* са публикувани в документалния сборник от поредицата *Из архивите на ДС: Държавна сигурност – структура и основни документи*³. Що се отнася до научните изследвания по темата за оперативния отчет и структурните звена, свързани с него след 9 септември 1944 г., отделни аспекти са разгледани от журналиста Хр. Христов⁴ и от изследователите – М. Методиев (Metodiev 2008, pp. 228 – 230), В. Вучков (Vuchkov 2022, pp. 62 – 80), В. Кацунов (Katsunov 2014, pp. 119 – 130; Katsunov 2023, pp. 70 – 82), А. Нейкова (Neikova 2007; Neikova 2010, pp. 122 – 130) и Л. Огнянов (Ognyanov 2008). Цялостно изследване обаче за еволюцията и трансформациите на картотеката и архива на ДС липсва. Затова и настоящото проучване цели да представи същността, организацията, основните вътрешнонормативни документи и функционалното развитие на картотеката и архива на ДС в най-ранния период (9 септември 1944 г. – 1949 г.), свързан с подчиняването на ДС на тяснопартийните интереси и първите години на налагането на *народната власт*. Важно е да бъде пояснено, че тук не се включва информация за Първо главно управление на ДС (външнополитическото разузнаване) и за бившето военно контра-разузнаване и разузнавателните служби на Българската народна армия (БНА), които имат собствен оперативен отчет, картотека и архив. Също така е необходимо да бъде направена уговорката, че изследването е реализирано на базата на достъпните на този етап документи в *Архива на Комисията за разкриване на документите и за обявяване на принадлежност на български граждани към Държавна сигурност и разузнавателните служби на Българската народна армия (АКРДОПБГДСРБНА)* и в бъдеще би могло да се открият и още документи в тази връзка, които да внесат допълнителна информация или да променят определени твърдения и заключения, направени в настоящия момент.

Както е известно, ДС е създадена през 1925 г. и съществува до 1990 г. През този период тя търпи множество реорганизации и реструктурирания, в това

число и на службите, отделенията и отделите, които пряко са ангажирани с картотеката и архива (Metodiev 2008, pp. 228 – 230).

Във връзка със структурните промени на ДС, респективно на звената, които организират и водят оперативния отчет, могат да се очертаят три основни периода⁵.

Първият период (9 септември 1944 г. – 1949 г.) е свързан с овладяването, реорганизацията и поставянето в зависимост на ДС в съответствие с целите на Българската комунистическа партия (БКП).

След 9 септември 1944 г. органите на *Държавна сигурност* наследяват информационните и архивните ресурси на *Централната служба на картотеките и досиетата* в бившия полицейски *отдел „Държавна сигурност“*.

В началото на 1945 г. *Службата по картотеките и досиетата* влиза в състава на отделение *Г – информация и статистика*, а малко по-късно през същата година, на базата на Окръжно №577-ДС от 19 декември 1944 г., се обособява самостоятелна *Служба „Картотека и досиета“* към *Отдел „Държавна сигурност“* на *Дирекция на народната милиция* в *Министерството на вътрешните работи* и съществува като такава до реорганизацията през 1947 г.⁶.

Със заповед № 489-П от 23 май 1947 г. към *Дирекция „Държавна сигурност“* се създава *отдел IV – ДС*, към който е включена *служба „Картотеки и досиета“*, а през 1948 г. се преименува на *служба „Картотека и архив“*, която организация се запазва до 1949 г.⁷.

Отдел IV – ДС се разформирова със заповед № 97-С от 14 февруари 1949 г. и *служба „Картотека и архив“* преминава към *Централно управление на Дирекция „Държавна сигурност“* и има две групи: *група I – картотеки; група II – архив*⁸.

Вторият период (1950 г. – 1954 г.) се развива в контекста на налагането на сталинския модел на управление и промените в структурата на ДС и вътрешнонормативните документи, отнасящи се до оперативния отчет.

Със заповед № 17 от 15 февруари 1950 г. *служба „Картотека и архив“* прераства в *отделение „Картотека и архив“*⁹, а от 1 януари 1951 г. това отделение съгласно решение № 74 от 6 март 1951 г. на Политбюро на ЦК на БКП става самостоятелен *Отдел XIV – ДС – „Картотека и архив“* с пет отделения¹⁰.

През 1952 г. със заповед № 89 от 19 април 1952 г. *Отдел XIV – ДС* е преобразуван в *Отдел VIII – ДС – „Картотека и архив“* без структурни промени до 1954 г., когато в състава на отдела е създадена дактилоскопна секция, която съществува в неговите рамки до 1960 г. Има пет отделения: *отделение I – отчет на агентурата; отделение II – отчет на вражеските елементи; отделение III – общосправочна картотека; отделение IV – архивно; отделение V – полицейски архив* (65 души има отделът)¹¹.

Третият период (1956 г. – 1990 г.) представя развитието на ДС по подобие на КГБ и пряка подчиненост на генералния секретар на Политбюро на Централния комитет (ЦК) на БКП.

През 1963 г. със заповед № I – 62 от 7 януари 1963 г. *Отдел VIII – ДС – „Картоотека и архив“* се трансформира в *Отдел III – ДС – „Картоотека и архив“* към *Комитета за държавна сигурност* към МВР с три отделения: *отделение I – картоотека и статистика; отделение II – архив; отделение III – служебен архив*. След разделянето на МВР и *Комитет „Държавна сигурност“* *Отдел III – ДС* не претърпява сериозни структурни промени¹².

С новото обединяване на МВР и *Комитет „Държавна сигурност“* и преименуването им в *Министерство на вътрешните работи* с указ № 183 от 20 февруари 1969 г. до 1990 г. функционира *Отдел III – ДС – „Картоотека и архив“*¹³.

Поради обема и сложността на проблема настоящото изследване се фокусира единствено върху първия етап от развитието на службите, отделенията и отделите, свързани с картоотеката и архива. Следващите етапи ще бъдат обект на изследване в отделни публикации.

Началният период от развитието на картоотеката и архива на ДС, след политическите промени от 9 септември 1944 г. и премахването на наследената полицейска система, е свързан с целенасочените усилия на ръководството на тогавашната *Дирекция на народната милиция (ДНМ) – отдел ДС*, преди всичко да опази и съхрани архивните документи на бившата ДС, за да може впоследствие да ги използва за собствените си и партийните цели.

Основните задачи пред новата служба тогава са свързани с: физическо запазване на наличните материали; издаване на удостоверения за политическа принадлежност; издирване на материали от полицейските досиета за разобличаване на полицейски служители, буржоазни политици и вражески елементи, които да се използват от органите на ДС и на *Народния съд*. Впоследствие задачите се разширяват, а именно – концентрация на картоотеките по различните линии, изработване на справки, доклади, анализи, преписи и др., които да послужат в оперативната работа¹⁴.

Още първоначално добре е осъзната и оценена важността за работата и развитието на ДС на *отделение Г – информация и статистика*, към което влиза и *Службата по картоотеките и досиетата*. В доклад от 7 септември 1946 г. на началника на отдел ДС Димо Дичев до директора на народната милиция е отбелязано: [...] *Досегашното съществуване на отделение „Г“ се оказва крайно необходимо за правилния ход и развитието на цялата ДС. Отделение „Г“ в това отношение извърши не малко работа, както тук така и в провинцията за привикване на службите на ДС към отчетност на своята цялостна работа, да събират и систематизират всички данни из живота и*

дейността на ДС. Обаче и до този момент службите в ДС, както в София така и в провинцията още не са схванали важната роля, която има да играе това отделение в дейността на ДС, а и самото отделение не е още попълнило своя щат, за да може тези данни и материали не само да ги събира, но и обработва и предава във форма на готов, разучен материал, служещ за по-нататъшното задълбочаване на службите. Оттук следват две главни задачи: да се упражни сериозно давление, щото всички служби да привикват към събиране и систематизиране на данни, и службата от своя страна да се заеме с обработването им и навременното им даване в другите [...]»¹⁵.

Със създаването на самостоятелната специализирана служба **„Картотека и досиета“** през 1945 г. като основна задача се поставя събирането, организирането, систематизирането, обработването и използването на разнородните информационни потоци и ресурси.

В справка за периода 9 септември 1944 г. до 25 август 1946 г. от началника на картотеката Ат. Генев до началника на отдел ДС при ДНМ Димо Дичев са изложени затрудненията относно работата в *Картотеката*. Посочени са следните основни проблеми, а именно: пренасянето и подреждането на евакуираната картотека от частните вили по Горнобанския път в София; липсата на опит на новите служители; допускането на грешки в процесите по документиране, регистрация и насочване за изпълнение на документите. Предложено е картотеката да се разгърне в по-сериозен мащаб, за да може да дава сведения за всяко събитие в нашата страна¹⁶ и да могат се извършват статистически справки¹⁷.

Както е видно, проблемите са от различно естество, което налага и реорганизацията на службата през 1947 г.

В доклад от началника на служба **„Картотека и досиета“** Ат. Генев до началника на ДС Димо Дичев относно реорганизацията на службата от края на октомври 1946 г. е отбелязано, че: [...] Службата **„Картотека и досиета“** има за цел и задача да съхранява целия труд на Държавна сигурност и да дава прегледност на същия [...]»¹⁸. Отбелязано е кои категории лица се регистрират, а именно: всички лица, които се занимават с политическа дейност, без значение дали за държавата, или срещу нея; всички лица, които са осъдени политически за противоотечествена дейност; всички лица, минали в нелегалност; всички дезертьори от чужди армии, влезли в страната; всички лица, които влизат и излизат в страната, и онези, които не бива да излизат или влизат в страната. Предложено е, по примера на практиката в СССР, службата да стане секретно отделение с три бюра – картотеки, досиета и справки, като се осигурят подходящи условия за това – помещения, оборудване, персонал и др. С цел опазване тайната на ДС е предложено да се въведе нов щат от 4 човека за *пазители на тайния архив* освен съществуващите длъжности на уредниците досиета, картотеки и справки, както и на деловодители, машинописци,

архивари, картотекари и разносвачи. Респективно, предложено е щатът на службата след трансформирането ѝ в отдел от 25 служители да нарасне на 35 служители¹⁹.

В нов доклад от декември 1946 г. на същия началник до началника на ДС е отбелязано: [...] *Начинът на работа досега е вървял по пътя на старата (бившата полиция). Досие се образува на всеки даден рапорт, сведение за някое лице и материали, изпратени от групите, и разни писма, и др. Службата е имала за цел всичко, което ѝ попадне да не го изхвърля, а да го съхранява и да му образува досие в картотеката. [...] досега нашата картотека е служила на Д. С. да пази дадения ѝ материал, да ги подрежда, систематизира и да образува досиета. Да дава същите на интересующите се [...]* ²⁰. Предложената промяна е свързана с идеята за образуването на всяко досие да се издава нареждане от съответния началник, да се отбелязват с отделни цветове службите, видовете досиета и пр., да се отбелязва всяко досие в лявата част, като бъде подредено и да съдържа необходимите документи. С цел сигурност на досиетата да се въведе азбучник, за да се вписват всички новообразувани досиета, с оглед предотвратяване на евентуалното им изчезване. Заключение-то сочи, че работата на картотеката трябва да се разшири и да се заимства опит от други страни, но най-вече от СССР²¹.

За сравнение трябва да поясним, че в последния Правилник за службите на картотеките и досиетата от 12 юли 1942 г. (Simeonov 1994, pp. 241 – 259) е регламентирано, че досие се открива, когато лице проявява политическа дейност, или за лице, което е набелязано или проучвано. Респективно за първата категория се откриват фонетични досиета (подредени въз основа на азбучен принцип), а за втората – обикновени досиета (подредени по номера). Досиетата за обекти (всички досиета, които не се отнасят за лица) се подреждат по характер и фонетичен принцип. В чл. 24 е изрично посочено, че: [...] *Тъй като досиетата не са документи, уличаващи известни лица в противодържавна дейност, а представляват комплекс от сведения, събирани по най-различни пътища, то те могат да се ползват само от специално натоварени полицейски органи по тяхна преценка и заключение [...]* (Simeonov 1994, p. 251). Регламентирано е, че досиетата не се унищожават. Картотеките биват: [...] *а) обща политическа картотека за лица; б) обща политическа картотека по местожителство и обекти (главна, областна, околийска и общинска); в) политическа картотека за други обекти; и г) специални картотеки. [...]* (Simeonov 1994, p. 252). Постановено е, че най-малко един път годишно се прави проверка на картоните.

В пореден доклад до началник на отделение „Г“, ДНМ, ДС от 10 декември 1946 г. относно предложение за реформиране на цялостната система за работа на службата са изброени редица слабости на служба *Картотека и досиета*, а именно: трудно разграничаване в картотеката на досиетата на фо-

нетични и обикновени, респективно различаване на лицата обекти на ДС и регистрираните случайно; затруднения при разделяне на оперативните досиета и досиетата към архив; липса на оперативна картотека и на помощни картотеки за справки и сведения; проблеми в координацията между централната служба в София и подразделенията в страната относно изпращането на попълнените картони или преписи на досиетата; некоректно разпределение на материали, предназначени за досиетата на обекти на други места, а не по предназначение; откриване на няколко досиета на едно и също лице; неточно или погрешно записване на имена и пр.

С оглед посочените дефицити е предложено цялостно реформиране на системата за работа, а именно: изготвяне на специален правилник или ръководство за функционирането на картотеката и взаимоотношенията ѝ с другите служби и отдели; воденето и на оперативна картотека (освен обща централна картотека), в която досиетата се подреждат общо и да се разграничават чрез цветове и формите на сигналите²².

В доклад от началника на служба „*Картотека и досиета*“ при ДС за извършеното през календарната 1946 г. от 3 януари 1947 г. са описани още проблеми по обединението и подреждането на фонетичен принцип на старата и новата картотека, липсата на достатъчно служители, недостатъчната им дисциплинираност и мотивация, лошото материално-техническото обезпечаване на службата (необходимост от нови помещения, бюра, кардекси, пишешци машини и др.). Подчертано е, че трябва да се подберат [...] *нови хора, които да чувстват отговорността, която ще легне върху раменете им, с високо партийно съзнание, честни предани на партията, разсъдливи, скромни и изпълнителни* [...] ²³. Отбелязано е, че от 1947 г. е въведен азбучник, в който се описва всяко новообразувано досие, след което се прилага на мястото си в кардекса с цел по-добър контрол и предотвратяване и проследяване на евентуални злоупотреби²⁴.

Поради констатираните по-горе съществени слабости във воденето и ползването на картотеката и архива на ДС, в резултат на което много материали са недостатъчно или неправилно използвани във всекидневната работа на органите на ДС, и с цел по-целесъобразно подреждане, използване и отчетност на картотеката и архивните материали със заповед 4-С от директора на ДС до началниците на отдели ДС е разпоредено от 1 юни 1947 г.: [...] *воденето на картотеките, ползването на архивните материали и отчетността на картотеката при Дирекция „Държавна сигурност“ – София, да става съгласно по реда, изложен в специално изработения за целта ПРАВИЛНИК за оперативния отчет* [...] ²⁵.

В Правилника за образуване, съдържание и подреждане преписките и досиетата при Дирекцията на сигурността в страната от 1947 г. има обособени два раздела със съответните подраздели²⁶. В раздел *Преписки и досиета*

е постановено, че всички постъпващи в ДС писмени компрометиращи материали се оформят в преписки или досиета. Регламентира се, че преписката се образува, когато постъпилите компрометиращи материали са незначителни или недостатъчни за вземането на обекта на оперативен отчет. Разписани са конкретните действия за: извършване на справка от оперативния работник в картотеката и архива за наличието на вече създадена преписка или досие на обекта, като при наличие на такива се изваждат и се дават на оперативния работник, за да вложи в тях материалите; съгласуване между оперативните работници с цел недопускане на двойна разработка; даване на нов пореден номер от картотеката съгласно водените за тази цел регистри и дневници при завеждане на нова преписка; съхраняване на преписката у оперативния работник, докато работи по нея, изпращането ѝ след приключване в служба „Картотека и досиета“ и съхраняването ѝ в Архива на преписките; превръщане на всяка стара преписка в досие при достатъчно основания, но не и обратното²⁷.

Във втория раздел *Всички постъпили писмени компрометиращи материали за отделни лица и организации, които провеждат противонародна дейност, а също и заподозрените в противонародна дейност се оформят в досиета* са конкретизирани различните видове досиета, начинът на организация, работата с тях и съхранението им. Описани са четири вида досиета, а именно: *лични досиета*, които се отнасят до отделни лица; *сборни досиета*, отнасящи се за няколко лица, участници в общо събитие; *контролни досиета*, образувани само в особени случаи, когато разработката се води от провинциална служба под контрола на центъра за обект, който се намира извън София; *досиета за други обекти*, които се водят за всички останали случаи извън гореспоменатите²⁸.

Досие се образува само при аргументиран от оперативния работник интерес за ДС след писмено потвърждение от директора или началника на отдела, а за провинцията се утвърждава от областния началник на ДС. Създават се съгласно принципа на местожителството. След разрешение и попълване на определените за целта образци оперативният работник иска номер за досието от служба „Картотека и досиета“. При наличие на досие за обекта в друг отдел, по споразумение, досието се води само от единия отдел. Досието се съхранява от оперативния работник, докато работи по него, и съдържа конкретни данни: опис на документите; рапорт-искане за откриване на досие; попълнен с проверени данни въпросник-декларация по образец; идентификационна справка от милицията; справка от картотеката на ДС; сведения за пътуване в чужбина; изискваните специално от всички отделения материали; рапорт за закриване на досието; справка-резюме от оперативния работник за съдържанието на досието. При прехвърляне на досие задължително се уведомява картотеката. Прехвърлянето може да бъде: вътрешно (в рамките на един

отдел), външно (между различни отдели) или териториално (между провинциалните служби и между тях и централната служба в София). На външни служби се дават само справки по установения ред, но не може при никакви обстоятелства да се прехвърля досие извън ДС. Досието се закрива по писмено предложение на оперативния работник и одобрение на началника при следните случаи: смърт на лицето, попадане на обекта в затвора и когато обектът вече не представлява интерес за разработка. В срок, не по-дълъг от 10 дни, закритото досие се изпраща на *служба „Картотека и досиета“* ведно със справка-резюме от оперативния работник²⁹.

На базата на утвърдения *Правилник за оперативния отчет – водене картотеките, ползване на архивните материали и отчетността на картотеката при дирекция „Държавна сигурност“* от 1947 г.³⁰. Със заповед 5-С от директора на ДС до областните началници на ДС в страната е разпоредено влизането в сила от 1 юни 1947 г. и на *Правилник за оперативния отчет (водене картотеките, ползване на архивните материали и отчетността на картотеката при Областните управления, Околийските бюра и служби ДС)*, съдържащ три раздела и преповтарящ горния с незначителни различия относно спецификата на областните управления, околийските бюра и служби на ДС³¹. И в двата правилника е залегнало създаването на три вида картотеки.

В първия раздел – *Картотеки*, е постановено, че в *служба „Картотека и архив“* и в областните управления на ДС има три типа картотеки: *обща справочна картотека* – която има за цел да дава справки дали дадено лице, организация и група са взети на оперативен отчет от ДС – София, или от ДС в съответната област и къде точно се намират материалите (на оперативна разработка, в секциите, бюрата или службите или в архив); *оперативна картотека* – която цели да покаже във всеки момент колко лица и групи и по какъв вид антинародна дейност се разработват от ДС – София, или от ДС в областта и по какъв начин; *отчетна картотека* – целяща извличане на статистически сведения в края на всеки месец по видовете антинародни прояви колко досиета са водени, колко следствени дела са започнати и завършени и колко досиета са преминали в архивни или от архивни – в активни³².

В *общата справочна картотека* се попълват два или три картона по образец (за лица, за които има заведено досие, преписка или завършено следствено дело) и се подреждат, както следва: единият по бащино име, другият – по фамилно, а третият – по прякор, в случай че лицето има такъв. Картоните се подреждат по фонетичен ред, като в картоните се отразяват и настъпилите промени³³.

Оперативната картотека в Централна служба *„Картотека и архив“* включва в състава си 5 вида картотеки: *картотека за активните агентурни разработки; картотека за преписките; картотека за контролните досиета; картотека за следствените дела; картотека за дирените по бюлетина*

на ДС лица. В оперативната картотека на областните управления на ДС има същите картотеки с изключение на картотеката за контролните досиета³⁴.

Когато агентурно досие се предаде в архив, преписка премине в досие или към архив, при завършване на следствие и при прекратяване на дирене по бюлетина на ДС, картоните от съответния раздел на оперативната картотека се изваждат и подреждат в отчетната картотека. Тази картотека при Централна служба „Картотека и архив“ и при областните управления на ДС се състои от нови картони и от прехвърлени от оперативната картотека картони. В околийските бюро на ДС се води само обща справочна картотека, а в околийските служби на ДС картотеки не се водят, тъй като се попълва само списък-азбучник на действащите досиета³⁵.

В раздел втори – *Подреждане на досиета, преписки, следствени дела и други служебни архиви*, са описани функциите на архива при централната служба и при областните управления на ДС, обработката, съхранението и използването на материалите. В архива на централната служба се предават всички приключени агентурни досиета, преписки, контролни досиета, следствени дела, досиета по издирване и т. нар. *друг служебен архив* (кореспонденция, заповеди, окръжни и др. административни документи), като всички от тях се прономероват, заверяват и подпечатват. В архива на областните служби се предават същите без контролни досиета. Освен всички материали те трябва да съдържат опис, заключение защо материалът се сваля в архив, и контролен картон по образец, в който се отбелязва движението на архивните материали. В архива материалите се съхраняват в специално помещение и ред. Всеки материал от горните се вписва в отделен регистър, специално прономерован, прошнурован и подпечатан. Също така се води и оперативен дневник за използването на материалите³⁶.

Третият раздел – *Ползване на картотеките и архивните материали*, постановява реда за разрешение и използването за справки на архивните материали единствено от службите на ДС със специално разрешение от съответните началници³⁷.

Със заповед 3-С от директора на ДС до началниците на отдели и областните началници на ДС в страната е разпоредено влизането в сила от 1 юни 1947 г. и на *Инструкция за реда по оформяване на отчетността и водене на разработка от апарата на ДС за лица, групи и организации, провеждащи в миналото или водещи по настоящем шпионска и антинародна дейност или заподозрени в такава*³⁸. Подробно се описва регистрацията на т. нар. *шпионска и противонародна дейност* в картотеките, преписките, досиетата (лични, сборни и контролни) и делата справочници. Разписани са начинът на оформяне на отчета и процедурата за архивиране на материалите.

С цел събиране на информация за състоянието на картотеките и архива в областните управления на ДС в цялата страна и начина на действие след

въвеждането на новите правилници и инструкции е направено специално обследване, резултатите от което са представени в доклад от 21 декември 1947 г. до началника на *IV отдел на ДС – Информация*, от инспектора при отделението Лупо Розенщайн. Относно старите материали е констатирано, че тяхното преглеждане, разпределяне и прочистване протича непланово, често стихийно и без спазване на необходимия ред при унищожаването им, като някои са описани само по номера, други изобщо не са описани, а в по-голямата си част заделените за унищожаване се съхраняват при много лоши условия³⁹.

Относно преустройството на картотеките по новите правилници е установено, че е поставено началото на картотеките от новия вид, но те все още не отговарят на възложените им задачи и не са реално отражение на работата на ДС⁴⁰. Във връзка със състоянието на постъпващите нови материали в архива е отбелязано, че на места материалите все още не са оформени според изискванията, липсва необходимото еднообразие, както и задължително изискващите се документи към архивираните материали.

Като цяло, завареното състояние на картотеките и архива в областите е описано като незадоволително. Направен е задълбочен анализ за причините и са дадени конкретни препоръки. На първо място е предложено да се назначи комисия, която в най-кратък срок да преработи правилниците, имайки предвид нововъведенията в изграждането на ДС във връзка с новата Конституция и възникналите практически казуси. Предложено е в новите инструкции: да се включат отчетно-наблюдателните досиета; да се централизира помощният отчет чрез завеждане на справочна картотека за него, като към тях да има и картони за делата справочници; да се реши въпросът за отчитане на агентурата и спазването на конспирация⁴¹.

В доклад до началника на IV отдел на ДС от началника на *служба „Картотека и архив“* от 14 януари 1948 г. относно работата на комисията, която отговаря за промените в Правилника за картотеките, и Инструкцията за оформяне на отчета са отбелязани основните теми, които са обсъдени. На първо място е разгледан въпросът за отчетно-наблюдателните досиета, които по мнението на всички участници трябва да се включат в инструкцията. Няма постигнато единодушие дали преписките да се отразяват в оперативната картотека, дали в общата справочна картотека и в помощния отчет да се включат само враговете или информацията, събрана за всички лица⁴², както и за отразяването в картотеките и на агентите с цел запазване на принципа на конспирацията: *[...] в Общата справочна картотека да се отразяват не само враговете, да се даде възможност в нея да се оставят и картони за агентите, без да има опасност агентите да се разконспирират и без да има нужда да се водят фиктивни разработки (преписки, досиета и пр.)[...]*.⁴³

На 10 февруари 1948 г. е изготвен Доклад от началника на *служба „Картотека и архив“* до началника на IV отдел на ДС относно проведените меро-

приятия в службата по отношение на затягане дисциплината сред персонала, материално-техническото оборудване, прочистването на архива, въвеждане в действие на Правилника за картотеките, разпределението на работата, отчетността, възникналите казуси, неуредени в Правилника, и пр.⁴⁴.

Прави впечатление, че е въведена практиката врата, водеща към картотеката и архива, и гишетото, водещо към картотеката, да се запечатват всяка вечер.

В Доклад от Панайот Панайотов – главен инспектор на IV отдел, до началника на IV отдел относно измененията в Правилника за картотеките и архива от 17 май 1948 г. са отразени въпросите, по които да се вземе отношение, а именно: отчитане на агентурата, помощният отчет, делата справочници (литерните досиета), отчетно-наблюдателните досиета, досиетата по ВЗ (въдворени и затворени), за лицата намиращи се извън страната, и др.⁴⁵. Става ясно, че до този момент отчетът на агентурата е децентрализиран и се предлага централно отчитане на агентурата. [...] *Оперативни работници със съгласието на своите началници, за да предпазят от арест свои агенти или от разработването им от друг оперативен работник прибегват до различни „остроумия“ като регистрират своя агент като обект и му откриват преписка или досие и по този начин правят невъзможно оперативният отчет в дадения момент да даде точна представа за обектите на разработка [...]*⁴⁶.

След събраната информация и направения анализ в *Проекта за изменения в правилника за оперативния отчет* от 1948 г. са изброени пет основни слабости в действащия *Правилник за оперативния отчет*. Заложеният принцип на децентрализацията на воденето на оперативния отчет не позволява обобщена справка колко разработки се водят в цялата страна, в отделните сектори, по каква линия се водят и пр. Изграждането на оперативния отчет на принципа само на компрометиращи материали не дава възможност да бъдат отразени лицата, за които има сведения с по-слаб компрометиращ материал, всички засечени по разработките и следствените дела, и лицата, за които службите на ДС са събрали сведения по някаква причина. Също така в Правилника не е предвидено отразяването на отчетно-наблюдателните досиета и на делата справочници (литерните досиета). Отбелязано е, че е необходимо допълване на списъка на видовете антинародни прояви, както и че не е организиран отчетът на агентурния апарат, който също трябва да бъде отразен в оперативния отчет⁴⁷. С цел отстраняване на допуснатите слабости са изброени шест конкретни предложения, а именно: изграждане на централизирана картотека на *Дирекция ДС*; отразяване в общата справочна картотека на всички лица, за които протичат сведения; включване в оперативния отчет на оперативно-наблюдателните досиета и на делата справочници (литерните досиета); изготвяне на нов списък на видовете антинародни прояви след реорганизацията на ДС, които ще служат за попълване на окраската в картоните; отразяване на агентурата в оперативния отчет от отделите и службите на ДС под формата

на оперативно-наблюдателни досиета поради липсата на централно отчитане на агентурата⁴⁸.

Също така с писмо с изх. №5655/25, ноември 1948 г., от главен инспектор Г. Ганев до началниците отдели при ДДС и началниците сектори ДС в страната е изисквана обратна информация за преглед и становища по действащата инструкция с цел внасяне на необходимите поправки и допълнения и влизането им до края на календарната година в сила⁴⁹. В периода 30 ноември – 10 декември постъпват конкретни предложения от началниците на сектори от Варна, Стара Загора, Русе, Пловдив, София, Шумен, Горна Джумая⁵⁰.

Интересна информация за организацията на оперативния отчет на антинародните елементи, който е един от отделите на общия оперативен отчет през този период, се съдържа и в запазен материал под №16, вероятно лекция, за *Оперативния отчет/картотека на антинародните елементи* от 1948 г.⁵¹, която задълбочава и детайлизира *Инструкцията за реда по оформяване на отчетността и водене на разработка от апарата на ДС за лица, групи и организации, провеждащи в миналото или водещи понастоящем шпионска и антинародна дейност или заподозрени в такава*⁵². В нея изрично е отбелязано недопускането на паралелни разработки за едно и също лице, макар практиката да показва, че има такива случаи. Конкретизирано е, че вземането на оперативен отчет на антинародните елементи става само на основание на проверени материали, а не по непроверени материали. Ако случайно лице е поставено погрешно на оперативен отчет на антинародните елементи, се пише постановление от оперативния работник за незабавно снемане на лицето от отчет. В случай че лицето е напълно надеждно, то материалите за него се унищожават⁵³. За лица, които не провеждат конкретна дейност, но за тях има някакви компрометиращи материали, да се поставят в спомагателния отчет и да се поставят картончета в общосправочния отчет, в които е отбелязано основанието за вземане на отчет. Материалите по помощния отчет се съсредоточават в т. нар. *Сборник на компрометиращи материали*, които след изтичане на годината се предават в архива. На помощен отчет се вземат: нисови членове на опозиционни партии, които не развиват антинародна дейност, бивши офицери, бивши работници или студенти в Германия, разни бегълци от Турция, Гърция и други страни, от средите на вярващите, особено от религиозните секти, лица, които са изключени от партията, и др⁵⁴. Посочват се 15 типа окраски на оперативния отчет. На всеки обект на оперативно обслужване се завежда литерно досие, което се прекратява, когато обектът е ликвидиран или разформиран. [...] *Литерното досие има назначение да отрази в себе си всички материали, характеризиращи напълно даден обект на оперативно обслужване* [...] *За систематизация на тези материали ние разделяме литерното досие на няколко части, които обхващат материалите, разпределени по категории. Тези части са следните: 1. Част първа – официални*

материали; [...] Част втора – агентурни материали; [...] Част трета – информационни материали; [...] Част четвърта – оперативни материали; [...] Част пета – разни преписки⁵⁵.

Относно наблюдателните досиета е отбелязано, че могат да бъдат литерни и агентурни. Завеждат за осъществяване на контрол от по-висшестоящите над по-нисшестоящите органи на ДС.

Дадено е и определение за оперативна отчетност, която представлява *отчитане на резултатите за агентурно-оперативната работа на органите на ДС за определен отрязък от време*⁵⁶. Постановено е, че информацията не е отчетност. [...] *Отчетността и информацията играят сериозна роля в работата на Д. С. [...] На основание материалите от оперативната отчетност и информацията дирекцията на Д.С. информира ЦК на партията и правителството [...]*⁵⁷.

[...] *Всички документи в органите на ДС се явяват секрет, но все пак те се различават по своята важност, по степенята на секрета [...] Литер „А“ [...] Литер „Б“ [...] Литер „В“ [...] Литер „Г“ [...] Размножаването на секретните документи става само с разрешение на съответния началник [...] Унищожението на излишни екземпляри от секретни документи става от оперативния работник, като за целта се съставя съответният акт [...]*⁵⁸

Посочените данни свидетелстват за първоначалните опити за организиране на работата на структурните звена, отговарящи за оперативния отчет, за издаване на необходимите вътрешнонормативни документи (заповеди, правилници, инструкции и др.) и за предприетите конкретни действия. Разширяването на задачите изисква и реорганизация на звената, поради което от 16 септември 1950 г. има предложение от началник-отделение „*Картотека и архив*“ Кр. Бинев отделение „*Картотека и архив*“ да прерасне в отдел, като проектощатът от 15 бр. да нарасне на 47 бр.⁵⁹. Така от началото на 1951 г. се създава самостоятелен *Отдел XIV – ДС – „Картотека и архив“*.

Ранният период (9 септември 1944 г. – 1949 г.) от развитието на структурните звена (служби, отделения, отдели) на ДС, които организират и водят оперативния отчет, респективно създават, регистрират, картотекират и архивират оперативната информация, свидетелства за прехода и промените, които настъпват в тях. Те преминават през комплициран път, тъй като от служба със спомагателни функции в началото на развитието на полицейската институция от края на XIX в. и началото на XX в. (Simeonov 1994, pp. 241 – 259) след 9 септември 1944 г. те постепенно еволюират до всеобхващащ властов механизъм и инструмент за тотален контрол и репресия, пряко подчинен на Централния комитет (ЦК) на Българската комунистическа партия (БКП).

Развитието им през първите пет години свидетелства, че все още не е съвсем ясно осъзната ролята, която тепърва те ще играят в бъдеще.

Видно е, че в началото на политическите промени усилията са насочени към опазването на наследените документи с намерение използването им впоследствие като политическо оръжие и за партийни цели. Първоначално се наблюдава известна хаотичност и стихийност в организацията на работата с досиетата, картотеката и архива. Сериозен се оказва и кадровият проблем. На служителите липсват опит и познания не само за осигуряването на всички процеси по *жизнения цикъл* на документите, но и такива за съпоставка, изследване, оценка и професионален анализ на събраната първична информация, за да може тя да послужи за оперативни цели. Няма координация между централната служба и подразделенията ѝ в страната, което води до неправилно съхранение и унищожаване на документи. Постепенно се разширява обхватът на картотеките, видовете на досиетата, списъкът на антинародните прояви, което, от своя страна, води до системни грешки и пропуски, воденето на паралелни досиета за едно и също лице, регистриране на агенти като обекти и пр. Децентрализацията на тези дейности възпрепятства изготвянето на справки и извличането на информация. Това води и до издаването на нови правилници за оперативния отчет, досиетата и картотеките през 1947 г., които също много бързо показват дефицитите на практика и скоро след това отново се променят с цел централизация и по-добра координация на дейностите. С нарастване значението на оперативния отчет се повишава и рангът на структурата, която го осигурява – от служба прераства в отделение и накрая в отдел с относително по-голям брой служители, които впоследствие непрекъснато ще се увеличават. Ще се разраства и усложнява и самата информационна система, която ще се превърне в огромен концентриран ресурс за проучвания и агентурно-оперативни мероприятия.

В случая представените факти са от особено значение за изследователя, който понастоящем използва този информационен и архивен ресурс в качеството му на носител на ретроспективна документна информация и изворова база. Изключително важно е да се познава не само историята на картотеката и архива на ДС, промяната във вътрешнонормативната база, видовете досиета, но и механизмите на тяхното архивиране и последващо унищожаване или съхранение. По този начин се разкрива така необходимият контекст, в който изследователят трябва да си дава сметка както за историята и съдба на тези документи и архиви след демократичните промени от 1989 г., (която е сравнително известна и описана⁶⁰), така и за формирането, историята и съдбата им и преди това.

Макар дискусиите, противоречията и различните гледни точки в българското общество относно *дълга към паметта и правото на забравя* (Breban 2004, р. 69) за архивите на бившите български специални служби, е факт, че освен другите си функции архивите осигуряват и обществения ретроспективен контрол на управлението, независимо от неговия характер. Още повече че неслучайно през 1995 г. ЮНЕСКО и *Международният съвет на архивите* се обединяват около

идеята архивите на службите по сигурността на бившите репресивни режими да бъдат включени в състава на програмата на ЮНЕСКО *Паметта на света* (Kuintana 2004, p. 74). Това е във връзка с процеса на прехода към демокрация, когато архивите трябва да гарантират както свободата на избор на модел на прехода, така и колективното право всяка нация да съхрани своята памет и да узнае истината за своето минало. В този аспект наследените документални и архивни ресурси на бившите български специални служби безспорно са съществена част от националната ни памет, без значение дали те са удобни, или неудобни за различните субекти в общественото пространство.

Безспорен факт е, че независимо от историческия период службите за сигурност и обществен ред в съответствие със своите функции документират, регистрират и архивират информацията за дейността си по специфичен начин, който позволява гарантиране на нейната сигурност и прагматичната ѝ организация с цел оперативното ѝ използване. Затова познаването на етапите, историята, организацията, формирането и съдбата на тези документални и архивни ресурси е от съществена важност при обективното им използване и интерпретиране от изследователите като специфична изворова база, изискваща не само изследователска етика, но и безупречен професионализъм, необременен от субективни или политически пристрастия.

БЕЛЕЖКИ

1. Документалните издания от поредицата „Из архивите на ДС“, от която до момента има 55 активни издания и още 5 предстоящи. Available from: <https://www.comdos.bg/%d0%9d%d0%b0%d1%88%d0%b8%d1%82%d0%b5%20%d0%b8%d0%b7%d0%b4%d0%b0%d0%bd%d0%b8%d1%8f/sbornitsi> [Viewed 2023-7-3].
2. Сравнително подробна библиография (с кратки анотации на изданията) във връзка с различни аспекти по темата за ДС виж тук. Available from: https://desebg.com/index.php?option=com_content&view=article&id=2194 [Viewed 2023-7-3].
3. Държавна сигурност – структура и основни документи, Т.2. София, 2010. DVD, 2266-2476, 1705 – 1778. Предстои да излезе и петдесет и деветото издание от поредицата „Из архивите на ДС: Оперативният отчет на Държавна сигурност“ (1944 – 1991), което със сигурност ще осветли множество въпроси, които вълнуват изследователите.
4. Виж публикации в мрежата на журналиста Христов, Хр.: Преди 33 години: БКП и ДС тайно прочистват досиетата, за да си гарантират зависими агенти през прехода, 29 януари 2023, 17:29. Available from: <https://desebg.com/otchet/5418-2023-01-29-15-29-25>. [Viewed 2023-7-3]; БКП и ДС печелят прехода, преди той да е започнал, с тайното прочистване на

- досиетата, 25 януари 2021, 11:19. Available from: <https://desebg.com/otchet/4646-2021-01-25-14-10-19>. [Viewed 2023-7-3]; Преди 30 години: БКП/ДС тайно прочистват досиетата, правят прехода зависим от тях, 29 януари 2020, 22:16. Available from: <https://desebg.com/otchet/4268-2020-01-29-20-17-31>. [Viewed 2023-7-3]; Строго секретно: Инструкция за оперативния отчет на Държавна сигурност, 20 февруари 2012, 13:27. Available from: <https://desebg.com/otchet/613-2012-02-20-11-44-10>. [Viewed 2023-7-3]; Строго секретно! ДС през януари 1990 г.: Да прочистим делата на агентурния апарат за 120 дни, 12 февруари 2012, 21:10. Available from: <https://desebg.com/otchet/594-----1990-----120->. [Viewed 2023-7-3]; Строго секретно от особена важност!: Докладът за прочистване на досиетата на ДС от януари 1990 г., 12 февруари 2012, 12:29. Available from: [https://desebg.com/otchet/593--1990-](https://desebg.com/otchet/593--1990-;). [Viewed 2023-7-3]. Оперативният отчет на Държавна сигурност – „сърцето“ на Големия брат, 3 март 2011, 12:57. Available from: <https://desebg.com/otchet/134-2011-03-03-11-53-56>. [Viewed 2023-7-3].
5. Възприета е периодизацията, която разглежда три периода в развитието на ДС, вж.: Исмаилов, О. Въведение. *Държавна сигурност – структура и основни документи*, Т.2. София, 2010. DVD, 8 – 9, 2266 – 2476.
 6. Държавна сигурност – структура и основни документи, Т.2. София, 2010. DVD, с. 1707.
 7. Пак там.
 8. Пак там.
 9. Пак там, с. 91.
 10. Пак там, с. 1707 – 1708.
 11. Пак там, с.186.
 12. Пак там, с. 1708 – 1710.
 13. Пак там, с. 1710 – 1712.
 14. Пак там, с. 1706 – 1707.
 15. Пак там, с. 83.
 16. Пак там, с. 1713.
 17. ГЕНЕВ, Ат. [началник картотека]. [1946]. *Доклад за извършената работа в картотеката в периода от 9 септември 1944 г. до 25 август 1946 г.* Доклад. In: Фонд на Отдел III – КДС. Ф. 8, оп. 1, а. е. 28, л. 1 – 2. Ат: Архив на Комисията за разкриване на документите и за обявяване на принадлежност на български граждани към Държавна сигурност и разузнавателните служби на Българската народна армия – М [АКРДОПБГДСРСБНА – М].
 18. ГЕНЕВ, Ат. [началник картотека]. [края на октомври 1946]. *Доклад от началника на служба „Картотека и досиета“ до началника на ДС Димо Дичев относно реорганизацията на службата.* Доклад. In: Фонд на Отдел III – КДС. Ф. 8, оп. 1, а. е. 31, л. 4. Ат: АКРДОПБГДСРСБНА – М.
 19. Пак там, л. 4 – 6.

20. ГЕНЕВ, Ат. [началник картотека]. [след 2 декември 1946 г.]. *Доклад от началника на служба „Картотека и досиета“ до началника на ДС относно информация за начина на работа и предложения за подобряване на дейността.* Доклад. In: Фонд на Отдел III – КДС. Ф. 8, оп. 1, а. е. 31, л. 1 – 2. Ат: АКРДОПБГДСРСБНА – М.
21. Пак там, л. 3.
22. АНОНИМЕН. 10.12.1946 г. *Доклад до началник на отделение „Г“, ДНМ, ДС относно предложение за извършване на реформи.* Доклад. In: Фонд на Отдел III – КДС. Ф. 8, оп. 1, а. е. 10, л. 1 – 3. Ат: АКРДОПБГДСРСБНА – М.
23. Държавна сигурност – структура и основни документи, Т.2. София, 2010. DVD, с. 1716.
24. Пак там, с. 1715 – 1717.
25. ХРИСТОЗОВ, Руси. [1 юни 1947]. *Заповед 4-С от директора на ДС до началниците на отдели ДС.* Заповед. In: Фонд на Отдел III – КДС. Ф. 8, оп. 1, а. е. 10, л. 4. Ат: Архив на Комисията за разкриване на документите и за обявяване на принадлежност на български граждани към „Държавна сигурност“ и разузнавателните служби на Българската народна армия – М [АКРДОПБГДСРСБНА – М].
26. [ХРИСТОЗОВ, Руси]. [1947]. *Правилник за образуване, съдържание и подреждане преписките и досиетата при Дирекцията на сигурността в страната.* Правилник. In: Фонд на Отдел III – КДС. Ф. 8, оп. 1, а. е. 10, л. 5 – 8. Ат: АКРДОПБГДСРСБНА – М.
27. Пак там, л. 5.
28. Пак там, л. 5 – 6.
29. Пак там, л. 6 – 8.
30. Държавна сигурност – структура и основни документи, Т.2. София, 2010. DVD, с. 2275 – 2278.
31. Пак там, с. 2275 – 2276.
32. Пак там, с. 2275.
33. Пак там.
34. Пак там, с. 2275 – 2276.
35. Пак там, с. 2276 – 2277.
36. Пак там, с. 2277 – 2278.
37. Пак там, с. 2278.
38. Пак там, с. 2270 – 2274.
39. РОЗЕНЦАЙН, Лупо. [инспектор при отделение] 21.12.1947 г. *Доклад до началника на IV отдел на ДС – Информация относно проучване състоянието на картотеките и архива на Областните управления на ДС.* In: Фонд на Отдел III – КДС. Ф. 8, оп. 1, а. е. 11, л. 23 – 24. Ат: АКРДОПБГДСРСБНА – М.

40. Пак там, л. 24.
41. Пак там, л. 25 – 26.
42. [РОЗЕНЦАЙН, Лупо] [началник на служба *Картотека и архив*]. 14.1.1948 г. Доклад до началника на IV отдел на ДС относно работата на комисията, отговаряща за промените в Правилника за картотеките и Инструкцията за оформяне на отчета. Доклад. In: Фонд на Отдел III – КДС. Ф. 8, оп. 1, а.е. 11, л. 19. At: АКРДОПБГДСРСБНА – М.
43. Пак там, л. 20.
44. [РОЗЕНЦАЙН, Лупо] [началник на служба *Картотека и архив*]. 10.2.1948 г. Доклад до началника на IV отдел на ДС относно проведените мероприятия в службата. Доклад. In: Фонд на Отдел III – КДС. Ф. 8, оп. 1, а.е. 11, л. 34 – 40. At: АКРДОПБГДСРСБНА – М.
45. ПАНАЙОТОВ, Панайот [главен инспектор на IV отдел]. 17.5.1948 г. Доклад до 44. началника на IV отдел относно измененията в Правилника за картотеките и архива. Доклад. In: Фонд на Отдел III – КДС. Ф. 8, оп. 1, а.е. 11, л. 43 – 45. At: АКРДОПБГДСРСБНА – М.
46. Пак там, л. 44.
47. АНОНИМЕН [1948 г.]. Проект за изменения в Правилника за оперативния от46. чет. Проектно-правилник. In: Фонд на Отдел III – КДС. Ф. 8, оп. 1, а.е. 11, л. 1. At: АКРДОПБГДСРСБНА – М.
48. Пак там, л. 1 – 2, л. 6.
49. ГАНЕВ, Г. [главен инспектор – ръководител]. изх. №5655/25 ноември 1948 г. Писмо до началниците отдели при ДДС и началниците сектори ДС в страната относно изискване на информация във връзка с действащата инструкция с цел внасяне на поправки и допълнения. Писмо. In: Фонд на Отдел III – КДС. Ф. 8, оп. 1, а.е. 11, л. 61. At: АКРДОПБГДСРСБНА – М.
50. ДВОРЯНОВ Н., ЖЕКОВ, Н., КОЦЕВ, Ал., ДАВИДОВ, Г., ГЕОРГИЕВ, Ст., ИЛЧЕВ, Ив., ЗАФИРОВ, Ап. [началник отдели и началник сектори]. 30.10. 1948 г. – 10.12. 1948 г. Предложения до главен инспектор-ръководител Г. Ганев относно становища по действащата инструкция. Предложения. In: Фонд на Отдел III – КДС. Ф. 8, оп. 1, а.е. 11, л. 46 – 66. At: АКРДОПБГДСРСБНА – М.
51. [ПАНАЙОТОВ, П.] [главен инспектор на IV отдел]. [1948 г.]. Материал №16 за Оперативния отчет/картотека на антинародните елементи. Материал. In: Фонд на Отдел III – КДС. Ф. 8, оп. 1, а.е. 25, л. 1 – 12. At: АКРДОПБГДСРСБНА – М.
52. Държавна сигурност – структура и основни документи, Т.2. София, 2010. DVD, с. 2270 – 2274.
53. [ПАНАЙОТОВ, П.] [главен инспектор на IV отдел]. [1948 г.]. Материал №16 за Оперативния отчет/картотека на антинародните елементи. Материал. In: Фонд на Отдел III – КДС. Ф. 8, оп. 1, а.е. 25, л. 1 – 2. At: АКРДОПБГДСРСБНА – М.

- 54. Пак там, л. 3
- 55. Пак там, л. 5.
- 56. Пак там, л. 1.
- 57. Пак там, л. 7.
- 58. Пак там, л. 10 – 12.
- 59. БИНЕВ, Кр. [началник отделение *Картотека и архив*]. 16.9.1950 г. *Предложение относно прерастването на отделение „Картотека и архив“ в отдел*. Предложение. In: Фонд на Отдел III – КДС. Ф. 8, оп. 1, а.е. 93, л. 1 – 4. Ат: АКРДОПБ-ГДСРСБНА – М.
- 60. Виж цитираната публикация на Веселин Вучков, която професионално разглежда както въпроса за историята на архива на ДС след демократичните промени 1989 г., така и въпроса за бъдещите перспективи относно администрирането, съхраняването и използването на това архивно наследство.

ЛИТЕРАТУРА

- БРЕБАН, Г., 2004. Архиви и човешки права. *Архивен преглед*, №2, с. 68 – 70. ISSN 0204-8132.
- ВУЧКОВ, В., 2022. Едно институционално усилие: близки спомени. Или как бе съхранен архивът на българската Държавна сигурност. *Balkanistic Forum*, №2, с. 62 – 80. ISSN 1310-3970.
- КАЦУНОВ, В., 2014. Документи за участието на България в системата за обединен отчет на данните за противника (СОУД) 1975 – 1991. *Библиотека*, №5, с. 119 – 130. ISSN 0861-847X.
- КАЦУНОВ, В., 2023. Документната система на българската Държавна сигурност 1944 – 1991. *Известия на държавните архиви*, №122, с. 70 – 82. ISSN 0323-9480.
- КУИНТАНА, А. Г., 2004. Архивите на Държавна сигурност на бившите репресивни режими. *Архивен преглед*, №2, 2004, с. 72-74. ISSN 0204-8132.
- МЕТОДИЕВ, М., 2008. *Машина за легитимност. Ролята на Държавна сигурност в комунистическата държава*. София: Сиела. ISBN 9789542802372.
- НЕЙКОВА, А., 2007. *Архиви и общество*. София: СОФИ – Р. ISBN 9789546381477.
- НЕЙКОВА, А., 2010. Българската архивна реформа и съдбата на архивите на бившите специални служби. *Библиотека*, №1 – 2, с. 122 – 130. ISSN 0861-847X.
- ОГНЯНОВ, Л., 2008. *Политическата система в България 1949 – 1956*. София: Изд. „Стандарт“. ISBN 9789548976459.
- СИМЕОНОВ, С., 1994. Правилник за службите на картотеките и досиетата при българската полиция от 1942 г. *Известия на държавните архиви*, №67, с. 241 – 259. ISSN 0323-9480.

REFERENCES

- BREBAN, G., 2004. Arhivi i choveshki prava. *Arhiven pregled*, no. 2, pp. 68 – 70. ISSN 0204-8132. [in Bulgarian].
- VOCHKOV, V., 2022. Edno institutsionalno usilie: blizki spomeni. Ili kak be sahranen arhivat na balgarskata Darzhavna sigurnost. *Balkanistic Forum*, no. 2, pp. 62 – 80 [in Bulgarian]. ISSN 1310-3970.
- KATSUNOV, V., 2014. Dokumenti za uchastieto na Bulgaria v sistemata za obedinen otchet na dannite za protivnika (SOUD) 1975 – 1991. *Biblioteka*, no. 5, pp. 119 – 130 [in Bulgarian]. ISSN 0861-847X.
- KATSUNOV, V., 2023. Dokumentnata sistema na balgarskata Darzhavna sigurnost 1944 – 1991. *Izvestia na darzhavnite arhivi*, no. 122, pp. 70 – 82 [in Bulgarian]. ISSN 0323-9480.
- KUINTANA, A. G., 2004. Arhivite na Darzhavna sigurnost na bivshite represivni rezhimi. *Arhiven pregled*, no. 2, 2004, pp. 72 – 74 [in Bulgarian]. ISSN 0204-8132.
- METODIEV, M., 2008. *Mashina za legitimnost. Rolyata na Darzhavna sigurnost v komunisticheskata darzhava*. Sofia: Siela [in Bulgarian]. ISBN 9789542802372.
- NEYKOVA, A., 2007. *Arhivi i obshtestvo*. Sofia: SOFI – R [in Bulgarian]. ISBN 9789546381477.
- NEYKOVA, A., 2010. Balgarskata arhivna reforma i sadbata na arhivite na bivshite spetsialni sluzhbi. *Biblioteka*, no. 1-2, pp. 122 – 130 [in Bulgarian]. ISSN 0861-847X.
- OGNYANOV, L., 2008. *Politicheskata sistema v Bulgaria 1949 – 1956*. Sofia: Standart [in Bulgarian]. ISBN 9789548976459.
- SIMEONOV, S., 1994. Pravilnik za sluzhbite na kartotekite i dosietata pri balgarskata politisia ot 1942 g. *Izvestia na darzhavnite arhivi*, no. 67, pp. 241 – 259 [in Bulgarian]. ISSN 0323-9480.

ESSENCE AND ORGANIZATION OF THE CARD FILE AND ARCHIVE OF STATE SECURITY (9 SEPTEMBER 1944 – 1949)

✉ **Dr. Rusalena Pendzhekova-Hristeva, Assoc. Prof.**

Faculty of History and Philosophy
University of Plovdiv “Paisii Hilendarski”
24, Tzar Asen St.
4000 Plovdiv, Bulgaria
E-mail: rusalena@uni-plovdiv.bg